

ՄԵԼՈՒ ԱՅՈՒՆՆԵՐ

Լ Ր Ա Պ Ի Ր

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ներկայ 1878 թվականին

ՄԵԼՈՒ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԼՐԱՊԻՐ

Կր հրատարակի

ՆՈՅՆ ՈՒՂԱԴՈՒԹՅԱՆ, ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՒԹՅԱՆ

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԱՐԻՎԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՎ ՈՒՂԱԴՈՒԹՅԱՆ

Թիֆլիսում ստորագրվել ցանկացող կարող են
ղեկել 1) ԽՐԱՄԱՐԱՆՈՒՄ, որ գտնվում է Ս.
Արապյանի տանը, մուսուլման կայարանին կից:
2) պ. Զարարիս Գրգորյանցի ԳՐԱԴԱՐԱՆ-
ՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ, Միխայիլովսկի կամուրջի մոտ
պ. Զուրաբյանի տանը, Լուսինյան փողոցի տակ:
3) պ. Համբ. Լեւոնյանցի ԽՐԱՄԱՐԱՆ ԽԱՆ

ՖԵԼԻԵՏՈՆ

Մասնակի կրկնելով ընթերցող թե այս ֆել-
է նշանակում, որ ես ֆաղթեցի քեզ հետ ամեն
բանի վերայ խոստում եմ, մինչև անգամ շատ
անհաս իրողություններ ու անձինք ինձ պարա-
պեցնում են քեզ զարգացնելու համար: մինչդեռ
լուս. ու մուսլ. եմ ներկայ պատերազմի վերա-
բերություններ և շատ քիչ բան եմ հաղորդում
քեզ այդ մասին:

Չկարծես, ընթերցող, որ ես հասարակ-ֆաղ-
թել լինելով չեմ հասկանում ինչ է պատերազ-
մը և ինչպիսի նշանակություն ու ազդեցություն
ունի նա— երբ այդ ամեն հասարակ մարդ էլ
մինչև անգամ մշակները հասկանում են և սո-
բա մասին խորհրդածություններ անում, դատո-
ղություններ յայտնում:

Հասկանալի է մարդոց զյառ ուշադրությունը
պատերազմի վերաբերություններ, երբ մտածում
են, որ այդ պատերազմից կախված են շատ
ամբողջ ազգերի վիճակ, նոցա բազմից և քա-
ղաքացիները, նոցա հանգիստ և վրդովմուն-
քը, ամբողջ աշխարհների շինություններն ու ա-
նրանց, թանգություններն ու արժանություններն,
առողջություններն ու հիանալիություններն այդ է
բանով, որ նա պատերազմը ամենից խոսակցու-
թեան և դատողության առարկայ է դարձած,
սկսած ամեն միջակից մինչև գիտնական համա-
վոր դոկտորներ: Բայց ես գրեցի դատողության
և խոսակցության մեջ ոչ մի տարբերություն
չեմ տեսնում, ոչ մեկի տեսնելու անհավ չին դը-
նում նոքա, որոնց ձեռքին է պատերազմի
գործն ու վիճակը: Ես էլ ստորոգ չկարողանա-
լով քեզ հաղորդել, լուս. եմ կամ շատ սակա-
լուստում եմ պատերազմի մասին, պարապեցնե-
լով քեզ առեկի էլի մեր ներքին կենսական վե-
րաբերակ հարցերով, որոնք լուս. դիտում և ո-
րոնք դու էլ լուս. ես հասկանում:

Ես իբրև մի ֆաղթել, բանի գործի տեղ մարդ,
չառ էլ ժամանակ չունիմ, որ լրագրիներ կար-
դամ, մանաւանդ որ շատ էլ չեմ հասկանում
օտար լեզու, թեև ուսերէն այն օրն գիտեմ:
Բայց ուղիղն ասեմ ուսու լրագրիները էլ համ
չառայ, բան չհասկացայ: Երբեմն տեսնում եմ
այնպէս են խոսում, որ կարծես, նախարարի բե-
րան են կամ խորհրդակցանք, վերջ է վերջոյ
զուրս է գալիս, որ ոչինչ չգիտեն, խելքներին

ԵՆՈՒԹՆԵՐՈՒՄ, Գործողության փողոցի վերայ, Գե-
ներալ Արծրունու դպրեւան և Միխայիլովսկի
կամուրջի մոտ վարդապետ արժանի հանդէպը:

Ստորագրողները կարող են դիմել խորագրա-
տուն մետելայ մասին:

Въ редакцію Армянской за-
веты „ПЧЕЛА АРМЕНИИ“
въ Тифлисе.

ԹԻՖԼԻՍ 28-ԻՆ, ՅՈՒՆՎԱՐԻ

Մեծ պատերազմների հետադարձ հետե-
անքից մէկն էլ լինում են սովորաբար
հիւանդութիւնը, որոնք պատերազմից շատ
և շատ առեկի գոհեր են տանում, մանա-
ւանդ այն աղերներ, ուր չեն լինում հո-
գացողութիւնը նոցա առաջն առնելու հա-
մար հիմնաւոր միջոցներով:

Թե լրագրիներն և թե մասնաւոր նա-
մանքի հարցը անհրաժեշտ էր երևում է, որ
վերջին պատերազմը այդ հետեւներ ու-
նեցել է արդէն շատ աղերներ: Երբեմն
վարս, Արեւմտահայաստանի և Ռուսիայի և

զօռ տալիս, ինձ ու քեզ նմաններին էլ մտքա-
ցնում:

Մէկ էլ տեսնես ամենքն էլ անպակի գին-
ուորի բերան են բանեցնում, բայց Եւրոպայի
ի պատերազմ են հրաւիրում, և վերջ է վերջոյ
երևում է, որ զոյա բոլոր քաղաքները զրջի
ծայրուն են: Եւ տեսնել էլ տեսնես չուս ե-
կան, փոստը բերել լրագրիներ, որոնք բոլորն
էլ խաղաղութիւն են քարոզում, չափաւորու-
թիւն վարդապետում են խելի նայել: Այդպէս տ-
մին օր փոփոխում, քա՛մա փա՛ծին հետեւում,
այս օր այս կողմ վազում, վաղը միւս կողմ:
Դրանց չարոնակ կարգացումն ու հաւատարմութիւնը,
որքան էլ հաստատաւոր լինի, փոփոխումիս
դա՛ւնում, չլինում: Ես էլ այդ տեսնելով որդե-
ղի չլինում — չուս նրանցից որդե քաղաքի
թող լրագրիներն դատողութիւններն և սկսայ
կարգալ առեկի հեռագրիները, մանաւանդ, որ
սոքա արժան էին, բայց ինչ, տեսնում եմ, որ
զոյա էլ միւսներն են մեծ մասամբ:

Յանկարծ չարոնակ մի քանի օր ամեն հե-
ռագրի կարգալիս անաւանք խաղաղութիւն է թըն-
դանութիւնի ծայրերից, մաղբիք քաղաքում հա-
րիւրներով և հազարներով սպանածների, վե-
րաւորածների, գերածների և ցրտից ու սովից
մեռածների լուրերը լսելիս: Մէկէլ տեսնես ամեն
բան խաղաղեցաւ, լուս. ու մուսլ. է, խոսում է
և խաղաղութեան վերայ, որ իբրև վերջապա-
րան է, սիրող հանդարտում է, հողից անդա-
րանում, բայց զմեզ պարտաւոր ու էլ ուղիղ պո-
ղ է դառնում, դեռին չէ հասնում: Երանի թե
ճշմարիտ խաղաղութիւնը տեղի ունենար վերջ-
նական կերպով:

Այս խաղաղութեան հաճախայն տպաւորու-
թեան ներքոյ էլ մի քանի օր, երկու շաբաթ
առաջ, յանկարծ կարգալի Մշակի հեռագրեր թե
Եւրոպ. առաքելական տէրութեան (երկի Աս-
տուրիան Նուստի է ծնել, մէկից երկու դարձել)
լուս է հասցրած, որ Թիւրքիան ստացել է Ռու-
սաստանից հաղաղութեան (երկի խաղաղու-
թեան) պայմանները: Անդալի (աշխարհի Ան-
դալի) սպասում է ի: Դրան վճարի, որդե-
ղի կատարելագոյն յայտնով (ոչ կամ ինչ) Ա-
ւստրիայի գերի մասին ընդհանուր եւրոպական
հարցերի վճարում մէջ (ոչինչ չէ հասկացում):
Վիեննայի, Բեռլինի և Ս. Պետերբուրգի մէջ
կենդանի փոխանակութիւն կայ պաշտօնական
թղթերով: Կարգալի, կարգալի շատ անգամ,
Բոսկ հին Գեղիկան պատգամաբանների խոսքեր
երեւանի Շատ գլխի զօռ ստի, որ հասկա-
նում և վերջապէս վերջին մասը հեռագրի

Բուրգարայի շատ աղերներ արդէն ան-
խաղաղ գոհեր է տանում տիֆ (հարկի)
հիւանդութիւնը, որ սկսել է երեկ և
թիֆլիզում, ու անշուշտ գիւղերում և
շատ այլ աղերներ ևս նա սարսափելի
գործեր է կատարում, որ աղերից լուս
գրութեան լուս է հասնելով միւս է ան-
խաղաղութեան մէջ: Պատերազմն այնքան
զարհուրելի չէ, ինչպէս այդ տեսակ հի-
ւանդութիւնը, որ ոչ միայն գիւղերին
այլ և խաղաղ քաղաքացուն, գիւղացուն,
և աղի անխաղաղ տանում է:

Այդպիսի հիւանդութիւնը առեկի վե-
տանգաւոր են լինում ու մեծամեծ գոհեր
տանում բազմամարդ քաղաքները, որով-
հետեւ այսպիսի կեանքում օրն առեկի ա-
պականեմ է լինում և կենսի պիտոյը-
ները ոչ այնքան լուս և թարմ: Այս հի-
ւանդութեանց առաջն առնելու համար
կառավարութիւնը միշտ հոգում են, ինչպէս
և կարգալում են մանաւոր նպատակով բն-
կերութիւնը, որոնք ամեն միջոցներով օգ-
նութիւն են հասնում այնպիսի տեղերին,
ուր երեւանի են հիւանդութիւնը: Բայց
կառավարութեան և ընկերութեան մի-
ջոցները չեն կարողանում բաւական լինել,

սարսափ զոյա վրաս մէկ ասացի, էլ արհի-
նեղութիւն և ան շատ սարսափելի, որովհետեւ
վերջին, Բեռլինի և Ս. Պետերբուրգի մէջ
պաշտօնական թղթերը զարգալ են, նրանց
փոխանակել է մի այլ բան, բայց երբ պաշտ-
նական յարաբերութիւնը տէրութեանց մէջ
զարգալում են, ինչ կարող է հետեւել, երբ ոչ
պատերազմ: Այս քեզ զարհուրելի եւրոպական
պատերազմ, մտածելի ինչք իրանս և սաստիկ
վրդովեցայ:

Դուրս գնացի անիցս, որ մի քիչ օր չնկեմ,
վրդովեմքս հանգստացնեմ:
Պատահեցայ ինձ նման ֆաղթելի մի լըմ-
բի, որոնք ըստ սովորութեան պարագայ էր
քաղաքականութեան Առաջին հարցի, որ ինձ
տուէն, էր, ինչ լուս կայ:

Էլ ինչ լուս, պատասխանեցի ես, եւրոպա-
կան զարհուրելի պատերազմ, միթէ չէք կար-
գացել Մշակի հեռագրերով: Պաշտօնական
թղթերին վճարելի, Բեռլինի և Ս. Պետերբուր-
գի մէջ փոխանակել է մի այլ բան, բայց ինչ
կարող է լինել այդ, երբ ոչ պատերազմ, ասա-
ցի և մի խորը ան քաղաքի, յիշելով այդ երե-
ւանի պարագիծի մեծամեծը:

Բարեկամներդ մէկը ուսու փոքր բըն-
նած ծիծաղել վրաս:

—Տո ինչ ես ծիծաղում, ինչ ծիծաղելու բան է:

—Տո խելքիդ աղ անեմ. դու չես կարողա-
ցել գուշակել, թե Մշակն ինչ է ուղիղ ասել:
միթէ չէիտես, որ նորա գրածը հասկանալու
համար պէտք է առաջ ուսերն կամ մի այլ
ընդունով թաղանթան, որ հասկանալու— ես այդ
հեռագրի ուսերն կարողայի — պաշտօնական
թղթերի կենդանի փոխանակութիւն — ուսերն
գրած էր ДѢТЕЛЫМЪ ОБЪЯВЛЕНІЕ ПОТЪ:

—Վայ ասացի, զիտիս խելքի, տո վաղ կա-
ռելի չէ, ինձ ինձ հաստ մինչև ցայժմ: Երբ
վառ բան է ուսերն չիմանալ, երբ Հայերն
հասկանալու համար էլ պէտք է անպատճա-
րա ուսերն չիմանալ: Երկի ուսերն չիմանալ-
ներն ու միայն Մշակ կարողացողներն իմ հա-
ն են ընկած և շատ տեղերում:

—Յետոյ սկսան սովորական դատողութիւն-
քն ու քննութիւններ տէրութեանց քաղաքա-
կանութեան: Ումանք պիտու էին, թե անպա-
ճառ պատերազմը եւրոպական կրտսնայ, կր-
կանութիւն, այլ թե բոլորն էլ նախանձու կը
միման մեր ուսուց կայսրիդն եւրոպ. նայն
մինչև անգամ խորամիտ քաղաքագէտի մէկը
նրանցից պիտու էր, որ Ֆրանսիան ու Գեր-

մեր հիւանդութիւններն ընդարձակ տա-
րածութիւններ արտադրում են և եր-
կր մէջ ընդհանրանում են: Այսպիսի
հանդամանքներում բոլոր բնակիչներն ընդ-
հանուր գործութեան պէտք է պատերազ-
մեն հասարակաց թշնամու դէմ: Քա-
ղաքացին և գիւղական վարչութիւնը պէտք
է իրանց վերայ առնուն իւրեանց ենթար-
կելու հասարակութեանց ապահովութեան
հոգսերը: Այս մասին արդեօք որքան խոր-
հում է քաղաքացին վարչութիւնը, որոյ հո-
գացողութեան ապահովում է այս ընդարձակ
և բազմամարդ քաղաքը, ու արդէն ինչպէս
լուսում է տիֆ (հարկի) հիւանդութիւնը
սկսել է իւր գոհը պահանջել: Արդէն քա-
ղաքի մէջ սովորական խոսակցութեան
նիւթ է դարձել մինչև անգամ միջակ
կարողութեան տեղ մարդոց մէջ, թե ար-
դեօք չուրիք սկսելու ուր մտադիր են
փոխել իրանց ընտանիքներով: Արդէն ա-
սում են, որ այդ թիւ կոծրում չկայ գա-
տարի բնակարան, բայց բնած են, նոյն-
պէս և շատ մեծակայ ամառանոցներում
և գիւղերում: Հետեւոր աղեր գնալ
պարտաւորվել անգամ կան, որովհետեւ
հիւանդութեան երկուք արեւ է շատերին:

մանկան գաղտնի միացած են իրար հետ Ռու-
սաստանի դէմ:

Եւ այս գաղափարը այնպիսի փաստերով
ապահով էր հաստատել, ցոյց տալով թե քա-
ղաքականութիւնը թշնամութիւն, բարեկամու-
թիւն և հողի չունի, որ շատեղ հաճախեցան
այդպիսի մի գաղափարի մասին կարելիութեան
մէջ — միայն նրանցից մէկն, որ միշտ կենսի
օրինակներով և առաջինով խոսում էր, չի
այդ գաղափարն և հաստատելու համար իւր
կարծիքը, թե Գերմանիան և Ֆրանսիան երբեք
չեն հաշտվել — մինչև վերջինը չայլու չաւա-
ն, նորա հետ, իւր կողմից լիցաւ և Լորեն
նախադրեցին ու հինգ հազար միլիոնը յետ
չառանայ, առաջ բերել հետեւեալ օրինակը:

Առաջադրեցի, թե սորա գիւղերից միում
չեմ յիշում, բնակիւն է լինում 1855-ի պա-
տերազմից յետ մի Ֆրանսիայի Մոսկովում
նրա զիւրը գալիս է մի Գերմանացի և ինչում
մօտիկ Ֆրանսիացու բնակարանին: Վերջինը
նորա հետ տեսնելով և խոսելով, որ Գեր-
մանացի է, սկսում է նրան հայտնել, անպատ-
ուել և մինչև անգամ հարուածել: Տեղական
Հայը մէջ են ընկնում և աշխատում հաշտե-
ցնել, որ սիրով բնակին իրար մօտ, որովհետեւ
երկուսն էլ եւրոպացի են: Ֆրանսիացին նրանց
համոզելու համար, որ այդ անհայտն է, պատ-
ման բան պատրաստ է:

Ինչում է մի մասնակցական, որ իւր ամս ա-
ռաջ ունենում է մի փոքրիկ այրի, որոյ մէջ
բուն դրած է լինում մի օձ, որ ամեն օր գա-
լիս մասնակցականի մօտ ուտում է սորա պատ-
րաստած մի աման կաթն, մի ոսկի վաղը դնում,
և դնում իւր բունը: Մասնակցական երբ բա-
ւական դրած է ստանում օձից — հալի է ցնում
այսինքն ուտել Սեֆա, պատուիրելով իւր որ-
դուն հոյնայն վարով օձի հետ, ինչպէս ինքը:

Յի քանի օրից որդին յաղթվելով ազատ-
ութիւնը միտք գնում է օձին միանգամ սպա-
նել և փորելով նորա բունը, բոլոր ոսկիքը մի-
առգամից առնել: Բայց չէ յաշտում նրան իւր
զիտաւորութիւնը իրագործելու, որովհետեւ երբ
մի մեծ քաղով օձին, կաթը ուտելիս, խփում
է, միայն նորա պոչն է կտրում: Իսկ օձը փախ-
ւած իւր բունն է մտնում և երկու ժամանակ
չէ երևում: Մի օր երբ մասնակցականի օրդին
այդիւմ գնած է լինում, օձը խաղում է նրան,
որից և տղան մտնում է ու խաղում այդի-
ւում: Երբ մի քանի ժամանակից բարեկալու
մասնակցականը վերադառնում է ուսուց և տե-
ղեկանում պատահական, ասում է, որ որդու

Բաղաւոր են նոքա, որոնք կարողութիւն
ունեն և միջոց հեռանալու քաղաքից ի-
րանց ապահովութեան համար: Բայց միթէ
մեղաւոր են խելքներն ու այնպիսիք, որոնք
իրանց պարագանց և գործերն պատ-
ճառով ստիպված պիտի լինին մնալու Թիֆ-
լիզում և յափանցիկ են թարկվելու փառ-
գի մեռնելու ոչ բնական մահուամբ: Գե-
ղաւորի պատճառով հիւանդութիւնը այն-
քան գործը չէ, բայց տարակոյտ չկայ, որ
օրերի ջերմանալու հետ օդի ապականու-
թիւնն առեկի և առեկի զօրանալով նրան
ոյժ և ազդուութիւն պիտի տայ: Այս հա-
գամանքն աչքի առաջ ունենալով միթէ
հար է տարախոսել, որ մեծ պարագայ
քաղաքային վարչութեան վերայ, հոգալու
քաղաքի բնակաց ապագայ ապահովու-
թեան մասին:

Այս հոգացողութիւնը պէտք է կայա-
նայ զիտաւորապէս քաղաքի բնակաց լուս,
թարմ և առողջարար պաշար, ջուր և
մաքուր օդ մատակարարելու մէջ, որ ա-
մենք էլ նոյն վարչութեան անմիջական
պարտականութիւնն են, որ մինչև ցայժմ
չառ անհոգութեամբ կատարել են: Ամեն

հայն էր, որ այդպէս պատմեցաւ իսկ օձին
ստաւորվում է շարունակելու իրանց բարեկա-
մութիւնը: Բայց օձը պատասխանում է. Ոչ,
այդ անհայտն է—քանի այս գիւղիցմանը կայ,
որ քո սրտում կանիք է շարունակելու միշտ
բանի իմ պոչս կտրած է և նորա ցուր մէջն
է, մի մէջ բարեկամութիւն չէ կարող լինել:
Գու քեզ համար, ես ինձ համար:

Այսպէս էլ Ֆրանսիացին չէ կարող բարե-
կամանայ Գերմանացու հետ, քանի Եւրոպան
և Լորենը և Ֆրանսիական հինգ հազար միլիոնը
Գերմանացիների ձեռքն է:

Այս առակը ամենքին համոզեց, որ անհեթե-
թութիւն է Ֆրանսիայի և Գերմանիայի մէջ
դաշնակցութիւն ընդունել:

Իսկ ինչ մէկն էլ այս հիման վերայ հաստա-
տեց, որ խաղաղութիւնն էլ տուտ է կամ ան-
հիմ, ասելով, քանի Տաճկանաւոր կայ, քանի
Վրդիւն ու Չառագ քաղաք թողալը (Կարա-
նէլի նեղուցը) կան Եւրոպական տէրութեանց
մէջ խաղաղութիւն չի լինի, որովհետեւ ամեն-
քն էլ ուզում են նրանց տիրել: Խաղաղու-
թեան և միջակ պայմանն այն է, ստաց նա, որ
այդ անցքերն ու Կ. Պոլսը չէզոք անեն և Հա-
յերին տան, մանաւանդ որ ասում են թե Կ. Պո-
լսն Հայ խիտ շատ կայ, պատրիարք ունեն, աղ-
ղային մոռով և վարչութիւն ունեն, այնպէս որ
ամեն բան պատրաստ է:

Այս վերջինը ես էլ համոզեցուցի զտայ և
հաւանցայ, այլ թե դու հայ ընթերցող կհաւա-
նես թե ոչ, չգիտեմ: Իսկ եւրոպացի քաղա-
պեցեաներն անուշադ հիւանդութեան և կկատարեն,
եթէ միայն չեն կամենում երկպառակութեան
և կուտի ոսկէ խնձորը միշտ իրանց մէջ ունե-
նայ և ամեն 10 կամ 20 տարին մի անգամ
իրանց ազգերից արին թողնել:

Բայց ո՞վ է այսպիսի ձեռնադրում բան լուսն,
առեկի ես կատարողը: Անհեթաղիւր լուս բե-
րից, թե խաղաղութեան նախընթաց և զինա-
դադարման պայմանները ստորագրել են երկու
պատերազմից կողմերը: Էլ ինչ, երկու կուտը
ներք հաշտվում են, ում ինչ Բայց չէ, տես, որ
ասում եմ Եւրոպացիք այն երկպառակութեան
ոսկէ խնձորը սիրում են: Յանկարծ այդ խա-
ղաղութեան հեռագրի հետ եկաւ միւսը, որ
ցոյց է տալիս, թե արդէն մի քանիս իրանց
պոչը շարժում են: Անդգիստ մի կողմից, Աս-
տուրիան միւս կողմից, Ֆրանսիան էլ երրորդ
կողմից, ով գիտէ, թե Էգուր Խաղալիս և աչք
էլ հանդէս չգան, կանգնում են թե չէ. առանց
միջ խաղաղութիւն անելու իրանց չունիք:

էր: Ներկայացուցից ստացուեցաւ 300 ու. 65 կ: Այս գումարի կէտ ստացաւ Թատա-
րոնի կառավարիչ պ. Պետրոսի, իրեն վարձ
բեմի, իսկ 150 ու. 37 1/2 կողմից ծախս
եղաւ 58 ու. 37 1/2 կողմ. թէ նոր պեղա-
ների և թէ զանազան իրողեաների համար:
Ահա ուղարկուեալ եւ խմբագրութեանը
հասցեալ 92 ուղղութիւն, ինչպիսիւ ուղարկել
ուր հարկն է, և . . . լրացուի միջոցաւ
հրատարակել այս հաշիւը:

Մասնաւոր յաւաքողութեան
նը փափաքող

Ստորագրող Գովառնէս Զուպանց
ՀԱՐԱՐՈՅ ԵՐԱՐԱԳԻՐ

Պետրոսի № 3-ում, Ֆելիքստի մէջ
կարգացի հետեւեալը. —

Սնուշտ կարգացած կլինի, ինքնեցող
իւնիսի առաջնորդող յօդուածը Մշակի
անցեալ տարւան 92 համարում: Գ. Ա.
և իւնիսի երկու հակառակ ուղղութեանը
ներկայացուցիչներ են Մշակի մէջ մէկը
հակակրկական և միւրը իսկ կրկնական:

Խորհրդով այս առթիւ մեզ ուղղած քա-
նի մի տող խօսքերի տեղ տաք մեր թեր-
թի էջերում:

Կրկնականութիւն, ինչպէս հասկանում
են Ներուպայում, մեր եկեղեցում չէ կա-
րող գործը թիւն ունենալ, որովհետեւ մեր
եկեղեցին չէ բացառում ազգութիւնը, մեր
եկեղեցին ազգային է, իսկ մեր հոգեւորա-
կանութիւնը ժողովրդական: Մէկ տեղ, որ
կրկնականութիւն չկայ, այնտեղ հակա-
կրկնական լինելը դժբերականութիւն է:

Ուստի Մշակի անցեալ տարւան 92
համարում գրած եւ «Մեր հոգեւորա-
կանութիւն» առաջնորդող յօդուածը կա-
րելի չէ կրկնական անուանել: Իսկ թէ Գ.
Ա. ինձ գէտ վեր առած, հակակրկական

ուղղութիւն ունի, այդ շատ սխալ կար-
ծիք է:

Հոգեւորականութեան դէմ հայհոյանե-
րն արձակել և խօսքերով քաջութիւն-
ներ անելը (մանաւանդ, որ այդպէս անո-
ղի փափակ անձը վաճառեց ապահովու-
մ) դեռ չէ նշանակում ակադեմիական լի-
նել:

Կառարայում եւայն, հոգեւորականների
դէմ ամենից կատարել յարձակողը և նո-
րանց կեղեքողը դուրս բերողը կրկնական
մասուն է:

Եթէ կամենում էք իմանալ, Գ. Ա.
ոչ թէ հակակրկական է, այլ իսկ կրե-
ական բառի բուն նշանակութեամբ: Գ.
Ա.-ը իւր առաջնորդող յօդուածների մէ-
կումը գրում է. «Բարոյական թէ հասա-
րակական և թէ ընտանեկան դադարա-
ները պէտք է սերմանէ մի կողմից եկեղե-
ցին աւետարանի միջոցով»:

Բարոյական դեռ հասկանում եմ, բայց
ով է իմացել, որ ներկայ դարում եկեղե-
ցին պէտք է սերմանէ ընտանեկան, հա-
սարակական և դադարաբանները: Մի-
միայն կրկնականներ են այդպէս քարո-
չում — հասարակականութիւն:

Թէ եւ ուրիշ ուղղութիւն եմ ներ-
կայացրել, Գ. Ա.-ը ուրիշ, այդ հասկա-
նալ է, որովհետեւ եւ շատ կարեւոր խն-
դիրներում (ինչպիսի են եկեղեցին, լեզուն
Թուրքիայի հոյոց ինչպիսի են այլն և այլն)
կարգաւոր հակառակ եմ Գ. Ա. ին. բայց
կայ մի ուրիշն էլ, որ Մշակումը անա-
ղար Գ. Ա.-ին հակառակում է — այդ նշն
իսկ ինքը Գ. Ա. -ն է:

Մշակի ներկայ տարւան № 6-ում
առաջնորդող յօդուածը մասամբ հակա-
ռակ է իւր ուղղութեանը, իսկ Հայոց դե-
մոտական ծառայութեան հարցը ճան-
կատարում յօդուածը բոլորովին ոչնչա-
ցում է Գ. Ա.-ի ուղղութիւնը արեւել-

եան ինչպիսի վերաբերութեամբ, համարում
է բոլորովին անպէտք և աւերորդ և քայլ
առ քայլ ապականիք է ապիս բոլոր այն
առաջնորդող յօդուածներին, որոնք պրո-
ւել էին Թուրքիայի մասին:

Ինչ պէտք է արած. Մշակը շարաթի
հինգ անգամ է դուրս գալիս, իսկ առաջն
ստում է. կրկնական կուտիս:

Այդ կեանք մեր ֆելիքստում ուղեղ
նկատուած, որ Մշակը բազմակողմանի է:
Իւնիսիս(*)

Ն Ե Ր Ք Ի Ն

ՍԻՄՖԵՐՈՐՊՈԼ
(Թիւրքիայի-Թիւրքի ՍԻՄՖԵՐՈՐՊՈԼ ԶԱՅԱՍՏԱՆԻ
Լրագրի)

Մեր անցեալ յօդուածներում բաւա-
կան խօսքներ Միմ ֆերոպոլ Հայոց երկ-
սեռ զարգացի վերայ: Այժմ մեր ընթեր-
ցողներին կամենում ենք ծանօթացնել այդ
բաղադրի հետ, ուր բնակւում է Հայոց
արեւել կողմ մի բուն հայ ժողովուրդ:

Միմ ֆերոպոլը, որ և թաթարներն Ադ-
մէկէն է կոչւում, ճարտարական նահանգի
զիւտուր, նահանգական քաղաքն է և բո-
լոր Արիսի համար վաճառականութեան
կենդանին է: Այդ քաղաքը տակաւին չէ-
բոլորապէս և Մարտինի ժամանակներից
կրում էր իւր վերայ Միմ ֆերոպոլ անունը:
Միմ ֆերոպոլ կամ Միմ ֆերոպոլ անու-
նը Գոյններն են առել զորան իւրանց թա-
ղաւորութեան ծագումը ժամանակը: Այդ
խօսքը գաւառ է կամ Միմ ֆերո-բերում
եւ և Պոլիս-քաղաք խօսքերից, այսինքն

*) Դասն օթ Սիւրհան վաղուց յայտնի է, որ
Հայ եկեղեցում կրկնականութիւն չկայ և չէ կա-
րող լինել, ուստի և քաղաքը դարձել, Մշակի
առաջնորդած մարդ է, և ծաղկանութիւնն ու-
րա անհանդարտութեան վերայ:

Դասն օթ. իմք.

քաղաք եւ Բ Ե Ր Ք Ի Ն: Որպէս թէ
Գոյնները հարկոյ զանազան աղբերին իւր-
բեանց քաղաք են իրեն ու բնակիչները:

Բայց ինչպէս է բացատրւում Ադ-մէկի
անունը: Պատմութիւնից յայտնի է, որ
Մոջոյների աշխարհաւոր պատերազմների
ժամանակ այս քաղաքը բոլորովին քան-
դուել և անմարդանալ էր դարձել: Անց-
նում է ժամանակ, և յետոյ, Մոջոյների
Բաթու անունով խանը շատ լեռնաբան
թաթարներ է բերում և բնակեցնում է
այնտեղ, առաւօրէն վարկահոգի բաժա-
նելով նոցա երկարագործութեան համար:
Այսպիսով, այդ ամայացած քաղաքը օրէ-
ցօր բնակիչներով լցունով մի բազմամարդ
գիւղ է դառնում: Այդ գիւղը իւր շըր-
ջակայքում անուանի է դառնում իւր հա-
րուտ պողոտաներով, մանաւանդ խն-
ծորներով, այնպէս որ գիւղի անունը Այմա
Քէոյ (խնծորի գիւղ) են կոչւում: Այժմ
Քէոյիցից հեռագիտի իւրեանց երկարագոր-
ծութիւնով հարստանալով մի փոքրիկ
մզկիթ են շինում սպիտակ պատերով: Սի
հեռուոր տեղիցից եկող քաղաքները գիւ-
ղի անունը չգիտենալով, նորա վերայ խո-
սելու Ադ-մէկի — Սպիտակ-Մզկիթ էին ա-
սում: Այսպիսից և մնում է երկրորդ ա-
նունը: Նկատելիաւ II կայսրուհի հրո-
ւորակից յայտնի է, որ 1783-ի ապրիլի
8-ին Ադ-մէկի վրայ Արիսի թերակողու հեռ
միասին անցաւ Ռուսաց ձեռքը և իւր
նախնին անունով Միմ ֆերոպոլ կոչուեցաւ:

Միմ ֆերոպոլը շինուած է Սաղը ա-
նունով գետակի ձախ եզրերում: Սաղը
լուռ ու մունջ ընթացելով հոսելով դե-
պի հիւսիս արեւելք և իւր վախճանին
հասնելուց առաջ միանալով Բէիւ-Ղա-
րա-Սու գետի հետ թափւում է Ազովեան
ծովի արեւմտահայկանի մասը, որ քառ-
ած է կոչւում: Քաղաքը, որ նստած է
իւրեան շրջապատող փոքրիկ լեռների գո-

յումը հարթ դաշտավայրի վերայ, երկու
մասն է բաժանուած հին կամ առիական
և նոր կամ եւրոպական մասը: Գոյն, յի-
րաւի, բոլորովին արժանի են իւրեանց վե-
րայ այդ անունները կրելու, ինչ կեանք և
կամենք քննել: Հին մասը, որ քա-
ղաքի արեւելեան ծայրն է բռնում, յայտ-
նի է իւր հնութիւնով, նեղ, ճուռ ու
մուռ և անմարդ բնակչութեամբ: Այդ մաս-
նում են բնակւում թաթարները, գարա-
լիները, Բոշաները և Հայերը: Պէտք է ա-
սել, որ վերջինները մի քանի տարի է, որ
իւրեանց բնակարանները տեղափոխուած են
դէպի քաղաքի նոր մասը: Շուտ շուտ ձեզ
մաս բարձրանում են թաթարների հին ու
աւերուած մզկիթների զինները: Բնակիչ-
ներն ևս մեծ մասամբ չքաւորներ են: Իսկ
նոր մասը բոլորովին հակառակ պատկեր է
ներկայացնում: Այստեղ, փողոցները ուղիւ
լայն են և խմայտաւի, շինութիւններն ըն-
դարձակ, գեղեցիկ և եւրոպական ճաշակով,
թէպէտ շատ սակաւ կապտահէր երկայնակ
անոթի, նշանաւոր վաճառանոցներն ևս այս
կողմն են:

Բնակիչները, որոնց թիւը 18000 են
հաշուում, են թաթարներ, Ռսներ, Հայեր,
Գոյներ, Հրէաներ. այլ և Ֆրանսիացիք ու
Գերմանացիք: Առաւել հին բնակիչները
երբ աղղութիւններն են Գոյները, Թա-
թարներն և Հայերը, իսկ միապաճանորդ նո-
րերն են, որոնք գաղթել են այս կողմը
Ռուսաց ձեռքն անցնելուց յետոյ: Պէտք է
նկատել, որ Ռուսաց տիրապետութիւնից
առաջ բնակիչների թիւը 26,000-ի էր
հասնում. իսկ 1859-ից սկսած, երբ այս-
տեղից շատ թաթարներ գաղթեցին, միայն
բոլոր բնակիչների 2/3 մասը մնաց:

Այս փոքրիկ ու գեղեցիկ քաղաքը իւր
մէջ պարունակում է 8 Ռուսաց եկեղեցի
2 Հայոց եկեղեցի, 2 Գոյնաց և 1 Լեհաց
եկեղեցի. 6 մահմադականների մզկիթ, 1

նէֆէս մի առնու: Հայերէն առնել մեր հա-
ւատը, մեր լուզուն ու մեր պապական աս-
տեղները, ալալը մէկ է, եւիօր օրը ցորիկ աս-
նէին տանալը ու պողոտաներ կտրելին: Ասի-
ցիկ պանիս տաւ հայը մարդ չէ, ցուցանք է,
Յուդայի նայինք, մէ քամ հայ, որ հաւատը,
լուզուն ու պապական զանգանները ուրացած
ըլայ, ու չենքով, մարդու պէս մարդ եկեղեցում
ըլայ: Ոչայք որ սուտ ու մարդ չէ, ցուցանք
ցուցնում (օրին եւս եւ չի պիտի ճանչնաւ, եւս
տուն պանը շատ վրդալիկ պիտի ապի) ամա
եւ քեզի հարուստները, հաղարկներով կրցու-
նում, որ հայ մարդը — կուզէ կենք ըլայ հուզէ
ծեր, կուզէ աղաղակ ըլայ, կուզէ էսօր
կինիսները — եւիօր իրեն լուզուն կիցած չէ
եւիօր իրեն հաւատը ուրացել է, եւս հաւատին
թուլ կըտնայիլ է, եւիօր իրեն պապական զան-
ցանքին հետեւ պահել է իրեն, հիւար չի կայ,
որ աստուկ մարդը չենքով մնացած ըլայ. ան
հայը, որ իրեն ազգին անհաւատարմութիւն
կանէ եւս օյմաղ, անհայ մարդ կըլայ, եւս օ-
տարներուն առէն անպատիւ, եւս ամպոսթ,
եւս չարիք, եւս խաղ, եւս վարձուքը կարելի
մէկ խօսքով աղէկ մարդոց օրդային ալայ մա-
այ կէլէ, իրեններէն կըլանալի ամա օտարին
չի կըլայիլ. Էրկուսի աչքին ալ ֆայտաւորը, կա-
նելու, առնէն փախ տալու, վրան թուշնելու
մարդ կըլայ, կարճ ասեմ. իրեն ազգին հետ
քիթ ու պուտուկով ժամկտող մարդը, եւս
ատ ֆայտով մեծցուցած տղան թէմիդ հայ ը-
լայ չի կըլայ. եւիօր հայը թէմիդ հայոցի ու
սիրտով հայ չէ նը՝ նարա կինը կուզէ:

Այն է որ՝ մարդու մարդ անօրն է նարա
հաւատը, նարա լուզուն ու պապական աս-
տեղները ամուր պայելը:

Եւս տեղով կիտմ, որ աս խօսքերը լսողնե-
ներէն մէկ քանիսն միտքին կանցնի ան առա-
կը քի. «Եւստիս վաճար իրեն օրէնքով չի ժեռ-
նելիլը: Ամա ատ առաւել հէ ժեռ խօսքն ու-
տուրմիլ չի կըլ: Աս ինչէն է, որ նէմէլին նէմ-
ցէ մնալ միւսին է, ֆինիսի ֆին մնալու մէկ
մարդ ալ ճշտել չէ, ամպէս ալ ֆայտաւորին
ամպէս ալ անկիւնային, ու կնացին էկան հա-
յերուս պիտ ասին քի՝ լուզուլեա, հաւատէա
ու պապական զանգանները պաճըլէ, էնէն
կոյսնները կըլանալին: Գուցուցէ ինձի ատ
նր օրէնքին մէջ կըրած է, որ մինիսթը, որ
կուպեանաթը, որ մեծաւոր խափի էդիլ է
իրմէն, առանց մեր օգործած թաղաւորին յա-
տուկ հրամանքով, ատ խօսքերը մեզի տանել,
ով լսել է, ով կարգացել է: Ամա օրտը ութը

օգործած թաղաւորներ և թաղաւորներ եւս —
էտիէ, ուրաղներով, անու խօսքերով, փառք
ու պատիւով մեզի հայ տէլին ծան տուլիլ ին,
փերլէլէլէլէլէլ տուլիլ ին, սիրտները շահիլ
հէ լսել օր էդած չէ. որ մեր հաւատին, մեր
լուզուլին մեր պապական զանգաններուն զըթ
պան ասած լան. աս պանը աստիկ նր Պետ-
ուս թաղաւորի օրէն ինչպիսի ատարիլ օրն է:
Երեսուրն եւ կընարցունում. միւր փութիւնի ա-
ռիլ ինք քի՝ հայի լուզուն, հային հաւատը, հայ
վարձապետը, հայ կառավարիչը օրէնքի դէմ
պանը ին, հէ լսելը չի պատկիլ, կըրած ալ
եւսնում նը աչքերուս չիմ հաւատալ (հէպէթ
ատպէս ինքի պան հէ կըրկուլէ չէ եւս): Ի-
տիւնս խօսքեր կըլանում նը՝ խընաւոր կուզայ
պոզուն ու խմբուցող մեր ձեռքով կըլորթիլը
ու կըրկանը կուզանք անոնցով մէկըմէկու կը
վարցունում:

Մէկ քանի խօսքերն ու պան հասկցողներ
(տուն թէմը հասկցող) կասիլ քի, մեր պա-
պիւն վարձապետին մէջ լուզուն հայնալըլայ,
վարձապետներն ու կառավարողը հայ լա նը
մեր տղաքը աթէլեթ չին առնուլ ու ուա-
տաթ կըրկանում: Ինչքի անգամներ, անթիւ-
նը մեր տղաքին կիտուլին ու ուսում կը
հարցունէ, չէ քի նոցա ինչ լուզուլով ու օրն
քովը արկեցածը. ճակ պան է լուզու կիտալը,
ճակ պան է կիտուլին ունենալը: Յիտուն վա-
ցուն միլիւն մարդ ուսման կուզանի կանէ, ատ
ամբնքն ալ աթէլեթ ինքն, ամբնքն ալ
սալաւթութիւն խալաւ ին. Ալթըրիս Էրեւը
պէքիմ օրտը ութը միլիւն կիտուն, իմաստուն
մարդիկ կան՝ ամբնքն ալ ուսման սորվիլ ին,
կէնէ կասիմ, ճակ պան է լուզու կիտալը, ճակ
պան է կիտուլին ընենալը: Ան ալ կասիմ որ
կիտուլին, ատէթը, ան՝ լուզուլով կըսորիլ-
ցունուն տուղոյ, որ լուզուն օր տղան աւելի
կիտէ:

Եւիօր աստիւն է նը՝ միւր կողմից օր մեր
օրթիլը, ուրեքիւս ատ նոր վարձապետներ արքան
չի արքան էնի սիֆուտ սորվանան հայի լուզուն
ու հայի հաւատը, ու մէկալ սորվեցած պաներն
ալ ամպէս պաներ ըլան, որ մեր հին, պապե-
նական զանգանները արդի, կործանող չի լան.
աստիւն չի կուլու լանը. կա լուսնաւոր խօսքով
կինայ ձեր խօսքում վարձապետներ:

Տուք կասիլ քի՝ ատ նոր վարձապետներ միւր
մեր մէջ կառավարող չունիլը: Եւս ինչքի ան-
քաններ, էյ ճամպող մասնաւորներ. մեր օ-
գործած թաղաւորը մեր ազգին մէջ փնտռե-
ու կըտաւ մէկ չէ ինքը տար հաւ խօսքը պան

հասկցող կառավարիչ նաւարանի ու նոցա
ձեռքը հարկը հարկներով պապական աս-
տեղները, անթիւներ ու փաղթողներ թե-
լիմ արաւ, ու հարկաւոր միլիոններու խաթ
հաւատաց նոցա ու եւսնողիլը չէլաւ. տուք
հարկը Էրկու հարկը մանաւոր տուղոյ կառա-
վարով օր քան — քանիսին հարկը մանէթի
հնոցալ պընտղ կառավարիչ չիք կընալ կը-
նելու հայերու մէջը: Ատ խօսմ ալայ մալայ
խիլ լաթի է ձեր արածը: Լսած չիք ինչ, Մա-
նիքի մէ քամ պապական կիտուլին կառա-
վարիչ է մեր հայը, Միւրիլ աղա լաթիլը: Ը-
սած չիք ինչ Թուրքի (քաղաք) կիտուլին
կէնէ մէկ հայ կըլանալալը անունը Սաղա-
պէկան է. լսած չիք ինչ. Մալիքի օրթիլը
օրթիլին մէջ մէկ չէ նէ Էրկու հայ փառքիւ
սըլ. կայ, լսած չիք ինչ փառքիւ պուտիլ մէջ
ալ Էրկու իրեն հայ փառքիւ պուտիլ կան. զան-
կառալիցա կայ, կասիլ, ուսման կիտուն մարդիք
չունէն շատ ին, անտեղի օրթիլը օրթիլին
մէջ ալ քանի մը հայ փառքիւ պուտիլ կան:
Նէլուլին խալ քու պանալու Էրկու վարձա-
պետը կնաց — էկա լաղարովին ձեռնարանէն
ալ վեր էդաւ, ուսման, ինչպէս որ կիտիլ, Էր-
կու հայ կառավարող կան. մէկը օրթիլը
մէկալը ինչքիլը, որ իրենց օրթը խիտ
աղէկ կիտին, ու մէկ օր տահա կնած չին ու
մեր տեղի խօսքերն իսկը հարցուցած չին:
Ատ ինչ ասիլ է. հարցունում մէջը կառավարող
չի կըտնայիլ ինչ, ատ խօսմ թաւած իսկի կա-
լածի է:

Տահա կասիլ աղիլ խօսքները հարկուս
մէջը սորվեցողներ չի կան՝ Այ օրթիլին, Էր-
կու կիտիլ քի Չալթըրէն անգին աշխարհ չի
դայ. դուք ինչ գիտիք որ, ինչ լաթիլ քի որ օ-
րին կընանալը որ. հէպէթ ատ ինչիլ խօսքե-
րը չէր ասիլ. եւիօր իմանալը, որ ատ օրթիլ
օրթը ձեր ուղեցած վարձապետներն (տնի-
վաւիլին վարձը) հայի մէջը հարկուս
առնիլ կայ ամպէս չէլու կիտուլիններով, կուզիլ
ուսման կիտուլ, կուզիլ ֆառքիւ պուտիլ կիտ-
ուցող, կուզիլ նեմէլին կիտուլ, կուզիլ անիլ-
լանակ կիտուլ, կուզիլ Էրկուս և ինչպիսի
կիտուլ, կուզիլ պատմութիւն, կուզիլ չէլու
չէլու զինքիլ կիտուլ, կուզիլ օր մէկ ասիլ, կի-
տուններ շատ, կիտուլիններ շատ — ալայ չէ-
լուսիլ ու սուլին կուլանալու, թէք օր տուն
ձան ձան քի կուլու պերիլ տուլու նոցա: Մի-
մանան քի՝ ատն նոցալ կէնէ մարդիլը ի-
մանան քի՝ ատն նոցա քու հայ գաւառները
թէլիլ կուլին անիլու, նոցա խառնումով

կուլան, օտարին տուլած հարկէն եւ կըքա-
լին ու քու տուլած հարկուս մեծ չունալ-
ակ կըլան, թէք որ իմանան, որ հային գա-
ւառին չա՛ն պիտի տան:

Տահա կասիլ աղիլ խօսքները անցը հարկուս
չունալալ պէտքական կիտուլը չունիլը: Այ
օրթիլներ, դուք չիտիք որ կիտը շարագրող
մարդն է. եւիօր մէկտանը կիտուն մարդ կայ,
եւիօր խառնութիւն մէջը խառն կայ, եւիօր ար-
պէլու տեղը կայ. կիրքը կըլայ ու կըլայ. Տու-
թէք արթեցող կուլիլ, կիրքին թիւայ հէ խա-
սէլին մի անիլ, ան առանց քու ասածիլ ալ
կուլայ: Ատ ալայը պո ժամանակներ ին, խեղճ
հասարակին խառնու ու անքրիկներու միա-
քով ճընճարած մէկ քանի Էրկուս միւրիլը ու
կարճ խեղճու խաղցնիլը, որոնք օր առաջ
մեր մեջն էլէլին նը, մեծ աղէկութիւն արած կը
լային հասարակին:

Աստիլ կան քի աստիւն վարձապետն պա-
նալու տըրութիւն խալիլ չի կայ: Ինչու խալիլ
չի կայ կըքաղցունում միւր տուլած: Նոցա
պատախան չունիլ: Անոր համար որ նոցա
ասածը պո պաներ է. ամպէս. խալիլ կըլայ,
որ ամպէսն ալ աղիլ:

Տահա ինչ ասիլ ֆէլիքստիւն մէջը հա-
րուարը նէմէլի, ֆառքիւ պուտիլ ու անիլանիլ
վարձապետներ կան: Նէմէլ, անիլան ու ֆառք-
ցուլ տուղոյ վարձապետներն մեծ փաղը հայր չի
լան, եւիօր մէջի կառավարողը հայ չի կայ —
ան ժամանակ տուն ատ վարձապետը պուտու-
ներուն համար խօսքած կըլայ, չէքի հայ տու-
ղոյ համար. ու ինչ հայ աղայ որ մէջը մանէ
հար չի կայ օր

